

సంభాషణలు

1

(1) శ్రోత్రేంద్రియ విషయమనగా అర్థమేమి? శ్రోత్రేంద్రియముతో మాత్రమే గ్రహింపదగినది అని అర్థము. (2) శ్రోత్రేంద్రియ విషయమేది? శబ్దము. (3) ఎందువలన? శబ్దమును శ్రోత్రేంద్రియము తప్ప ఇతర యే యింద్రియముకూడ గ్రహింపలేదు. కనుక శ్రోత్రేంద్రియ విషయము శబ్దము. (4) స్పర్శము దేనికి విషయము? త్వగింద్రియమునకు విషయము. (5) ప్రత్యగాత్మ దేనికి విషయము? అంతర్ముఖవృత్తికి విషయము. (6) అంతర్ముఖ వృత్తి యొక్క విషయము ప్రత్యగాత్మ అనినపుడు నీవేమి గ్రహించినావు? ప్రత్యగాత్మను కనుగొనవలెననినచో అంతర్ముఖవృత్తితోనే కనుగొనవలెను. అంతర్ముఖ వృత్తికిమాత్రమే ప్రత్యగాత్మ గోచరించును. అంతర్ముఖవృత్తికి తప్ప మిగతా దేనికిగూడా ప్రత్యగాత్మ గోచరింపదు. అంతర్ముఖవృత్తి గలవారు మాత్రమే ప్రత్యగాత్మను చూచినారు. అంతర్ముఖ వృత్తి లేనివారు ప్రత్యగాత్మను చూడనేలేరు అని గ్రహించినాను. (7) ఏకాగ్ర మనగా అర్థమేమి? చిత్తమును ఏకాగ్రముగా ఉంచుట అనగా అర్థమేమి? బాహ్యమందుఁబ్రసరింపని చిత్తము ఏకాగ్రచిత్తము. (8) బాహ్యమునకు ప్రసరించుట అనగానేమి? బ్రహ్మమును తప్ప ఇతరమునందు వ్యాపించుట. బ్రహ్మవలోకనముఁజేయక, అనాత్మను అవలోకించుటయే బాహ్యమందు

ప్రసరించుట. (9) సంస్కారములును వృత్తులును లేని చిత్తము నిరుద్ధ చిత్తము, (10) సంస్కారములనఁగానేమి? అనుభూతార్థస్మృతులు. అనుభూత+అర్థ+స్మృతులు = అనుభవింపఁబడినవి. విషయములనుజ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుట ఇంతకు ముందు అనుభవించిన విషయములను జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుటయే సంస్కారము. (11) వ్యుత్థాన మనగా అర్థమేమి? విరుద్ధ ముత్థానమత్రేతి వ్యుత్థానం. అత్ర = ఇచ్చట, విరుద్ధం = విరుద్ధమైన, ఉత్థానం = ఉద్యోగము గలదు, ఇతి = కనుక, వ్యుత్థానం = వ్యుత్థానము, సమాధికి విరుద్ధమైన ఉద్యోగమిచ్చుట గలదు గనుక వ్యుత్థానమనిపేరు. యోగమున నిలువనిదశ వ్యుత్థానదశ.

(12) చిత్తము వ్యుత్థానదశలో నున్నప్పుడే యే వృత్తులు కలిగి యుండును? ప్రమాణము, విపర్యయము, వికల్పము, నిద్రా, స్మృతి అనఁబడు ఈ పంచవృత్తులలో నేదేనియొక వృత్తి కలిగియుండును. (13) ప్రమాణవృత్తి ఎన్నివిధములు? మూడు విధములు. (14) అవి ఏవి? ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఆగమము అని మూడు విధములు. (15) ప్రమాణమునకు ఉదాహరణము చెప్పుము? అంతఃకరణ వృత్తి నేత్రగోళకముద్వారమున బయలువెడలి రజ్జువువఱకు పోయినది. ఆవరణమును భంగముచేసుకొని పోయినది. ఇట్లే బాహ్యవస్తువుల వఱకు నేత్రాది గోళకముల ద్వారమున అంతఃకరణము పోయినచో అది ప్రాణము. ఇదే అంతఃకరణ వృత్తి శ్రోత్ర గోళకద్వారమున బయలు వెడలిన శబ్దమువఱకు పోయినచో ఇదియును ప్రమాణమే. పంచేంద్రియములును ప్రమాణము లగుచున్నవి. అంతఃకరణ వృత్తికే పంచేంద్రియగోళకముల ద్వారమున బయలు వెడలగా పంచేంద్రియము లనెడు పేరు వచ్చును. రజ్జువువఱకు ఆవరణభంగమును జేసికొనివచ్చిన అంతఃకరణవృత్తి ప్రమాణముగా నున్నది. రజ్జువుయొక్క ఆకారమునొందిన

అంతఃకరణ వృత్తి ప్రమా యగుచున్నది. శాస్త్రములందు సామాన్యముగా ప్రమా- ప్రమాణము ఈ రెంటిని కలిపి ప్రమాణమని వాడెదరు. (16) ప్రత్యక్ష ప్రమాణమునకు ఉదాహరణము జెప్పుము? అంతఃకరణవృత్తి నేత్రగోళకద్వారమున వెడలి రజ్జువు మొదలైన వస్తువుల యథార్థ రూపమును ధరించుటే ప్రత్యక్ష ప్రమాణము.

అనుమాన ప్రమాణమునుగూర్చి విశదీకరింపుము? నేత్రగోళకమునకు సమీపమునందున్న వస్తువులయొక్క ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి ధరించగలదు. ఇట్లు ధరించుట ప్రత్యక్షప్రమాణమని తెలిసికొన్నాను గదా! దూరముననున్న కొన్నివస్తువుల ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి కొన్ని సమయము లందు ధరించగలదు. ఎట్లనగా ఒకమైలు దూరమున ఒక సత్రములో పొయ్యిలోనున్న అగ్గిరూపమును అంతఃకరణవృత్తి ధరింపగలదు. పొగయొక్క ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి నేత్రగోళకద్వారమున బయలు వెడలి ధరించుచున్నది. పొగయొక్క ఆకారము నొందుట ప్రత్యక్షప్రమాణము. పొగమూలకముగా అగ్గిరూపమును అంతఃకరణవృత్తి ధరించును. ఇదే అనుమాన ప్రమాణమునకు ఉదాహరణము. (18) అనుమానప్రమాణ లక్షణమును తెల్పుము? ప్రత్యక్ష మూలకముగా ఊహించుటకు కారణమైన వస్తువుయొక్క రూపమును అంతఃకరణవృత్తి ధరించుట అనుమానప్రమాణ లక్షణము. (19) ప్రత్యక్షమేది? పొగ. (20) ఊహించుటకుఁగారణమైన వస్తువేది? అగ్ని. (21) అగ్ని ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి ఎట్లు ధరించినది? నేత్రగోళకద్వారమున పొగ ఆకారమును ధరించి పిమ్మట అగ్ని ఆకారముగాఁ బరిణమించినది. (22) గుర్తు ఏది? పొగ. (23) గుర్తింపఁబడిన వస్తువేది? అగ్ని. (24) గుర్తుకేమని పేరు? లింగము. (25) గుర్తింబడిన వస్తువున కేమి పేరు? లింగి. (26) ప్రత్యక్షముగాను, అనుమానముగాను అంతఃకరణ

వృత్తి బాహ్యవస్తువుల ఆకారమును ధరించునని ఇప్పటికి తెలిసినది. (27) ఆగమ ప్రమాణమును విశదీకరించుము? యోగ్యులైనవారి మాటలచేతను నిజమును జెప్పునని నమ్మినవారి మాటలచేతను, శ్రుతి స్మృతులచేతను అంతఃకరణ వృత్తి శ్రోత్రగోళకము ద్వారమున గ్రహించి ఆ శబ్దములవంటి ఆకారమునొందును. ఇట్లు శబ్దములను, మాటలను నమ్మి తదాకారము నొందుట ఆగమప్రమాణము. దీనికే శబ్దప్రమాణమనియుఁబేరుగలదు. (28) ఆగమప్రమాణమునకు ఉదాహరణమివ్వము? దూరదేశమున కాపురము చేయుచున్న మీతాత మరణించెనని చెప్పిన అప్తవాక్యమును నమ్మి ఒకానొకరు దుఃఖించును. కన్నులతో ప్రత్యక్షముగా చూడకున్నను, లింగమేదియు గోచరింపకున్నను శబ్దమును వినుటచేతనే అంతర్ముఖవృత్తికి మరణించిన తాత ఆకారమునొందినది. ఇదే ఆగమప్రమాణమునకు ఉదాహరణము. ఆగమప్రమాణముచేతనే రామాయణము, భాగవతమును నమ్మి అంతఃకరణవృత్తి తదాకారముగాఁబరిణమించుచున్నది. వార్తాపత్రికలను చదివి తదాకారము నొందుచున్నది. ఇవన్నియు శబ్దప్రమాణములే. (28) ప్రమాణమనఁగా నేమి? అంతఃకరణవృత్తి బాధింపబడని వస్తువుయొక్క పరిణామము నొందుటయే ప్రమాణము.

(29) బాధ అనఁగా నేమి? అపరోక్షమిథ్యానిశ్చయము. (30) అపరోక్ష మనఁగా నేమి? ప్రత్యక్షము. (31) ఇప్పటికి ప్రమాణమును గూర్చి తెలిసికొన్నావు. ప్రమాణము మూడు విధములనియు, ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఆగమము అనెడు మూడు విధములనియు తెలిసికొన్నావు. అపరోక్ష మిథ్యా నిశ్చయమును గూర్చి మరల విశదీకరింతును. (32) ఇప్పటికి అంతః కరణము యొక్క ప్రమాణవృత్తిని గూర్చి తెలిసికొన్నావుగదా! (33) విపర్యయ మనగా వ్యుత్పత్త్యర్థమును జెప్పుము? విపరీత మయనం విపర్యయః.

విపరీతం = విపరీతమైన, అయనం = పోకడ, విపర్యయః = విపర్యయము. విపరీతమైన పోకడకు విపర్యయవృత్తి యనిపేరు. (34) విపర్యయ శబ్దమున కింకను అర్థములేవి యున్నవి? వ్యత్యాసము, తడఁబాటు అనెడు అర్థములున్నవి. (35) వ్యత్యాసమునకు ఉదాహరణ మివ్వుము? ఇద్దఱు కలిసి ప్రయాణము చేయుచుండిరి. ఒకడు అదిగో వెండి. నేను మొదటచూచి నందున అదినాదే అని పరుగెత్తుకొనిపోయి చూచెను. అది ముత్యపుచిప్ప. వెండికాదని గ్రహించి సిగ్గుపడెను. మొదటివాడు నవ్వెను. వెండి అనుకొని పోయి చూచువేళకు ముత్యపుచిప్పయైనందున అనుకొన్న వస్తువునకును, అచ్చటనున్న వస్తువునకును వ్యత్యాస మేర్పడెను. ఇట్లు వ్యత్యాసవస్తువు యొక్క ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి ధరించుటే విపర్యయము. తడఁబడినందున విపరీతముగాపోయి వ్యత్యాస వస్తువుయొక్క ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి ధరించినది. ఇట్టిదే విపర్యయవృత్తి.

(36) అపరోక్షమిథ్యా నిశ్చయమును గూర్చి ఇప్పుడు బోధించినచో నాకు అర్థమగునా? వివరించెదను వినుము. మొదట వెండి అనుకొని పరుగెత్తుకొనిపోయెను. అప్పుడు వాని అంతఃకరణ వృత్తి వెండి ఆకారము నొందినది. దగ్గఱకుపోయి చూచినపుడు వాని అంతఃకరణవృత్తి నేత్రగోళక ద్వారమున బయటికివచ్చి ఆవరణమును తొలగించు కొనిచూచి ముత్యపుఁ జిప్ప ఆకారమును ధరించెను. ముత్యపు చిప్పయొక్క అపరోక్ష జ్ఞానము కలిగిన వెంటనే ఇంతకుముందు ధరించిన వెండి మిథ్యయని నిశ్చయ మయ్యెను. ఇట్టిదే అపరోక్షమిథ్యా నిశ్చయము. వస్తువుయొక్క అపరోక్ష జ్ఞానమైన పిమ్మట ముందు గమనించిన వస్తువు మిథ్యయని నిశ్చయమైనచో అపరోక్ష మిథ్యా నిశ్చయమనిపేరు. (37) బాధింపబడని వస్తువుయొక్క పరిణామము నొందుటే ప్రమాణమని బోధించినాను. బాధింపబడని వస్తువు

ముత్యపుచిప్ప. బాధింపబడెడు వస్తువు వెండి. అంతఃకరణవృత్తి వెండి రూపమును ధరించుట విపర్యయము. ముత్యపుచిప్ప రూపమును ధరించుట ప్రమాణము. ఇక్కడ ముత్యపుచిప్ప, వెండి ఈ వస్తువులనుగాదు మనము తీసికొనవలసినది. ముత్యపుచిప్ప ఆకారము నొందిన అంతఃకరణవృత్తి ప్రమాణమనియు, వెండిరూపము నొందిన అంతఃకరణవృత్తి విపర్యయమనియు గ్రహించి అంతఃకరణవృత్తిని గైకొనవలెను.

(38) వికల్ప మనగానేమి? “శబ్దజ్ఞానానుపాతీ వస్తుశూన్యో వికల్పః” అని పతంజలి. శబ్ద = శబ్దమువలన కలిగిన, జ్ఞాన = అర్థజ్ఞానము చేత, అనుపాతీ = అనుసరింపబడినప్పటికిని, వస్తుశూన్యః = ఆ వస్తువు లేకుండుట, వికల్పః = వికల్పము, శబ్దమువలన కలిగిన అర్థజ్ఞానముచేత అనుసరింపబడినప్పటికిని ఆవస్తువులేకుండుట వికల్పము. (39) వికల్పమునకు ఉదాహరణము చెప్పుము? ఒకడు రాహువుయొక్క శిరస్సు అనెను. ఆ మాటవిని రాహువునకు చేతులు, కాళ్లు కడుపు గలదనియు అతని మొండెముపై శిరస్సున్నదనియు జ్ఞానమగుచున్నది. శబ్దముయొక్క అర్థజ్ఞానమువలన నిట్టిభావము వినువానికి కలుగును. కాని లోకమున శిరస్సు మాత్రమే రాహువనియు, మొండెము లేనేలేదనియు పురాణము లందున్నది. శబ్దజ్ఞానమును అనుసరించి లేనిశరీరము ఉన్నదని భావించుట వికల్పము. (40) వికల్పమునకు మఱియొక యుదాహరణము జెప్పుము? విష్ణువునకు నాలుగుభుజములున్నవనెడు వాక్యమనేక పురాణములందు వినుటచేత చాలమంది నాలుగుచేతులు, రెండుకాళ్లు తల మొదలైన అవయవములన్నియుగల యొకడున్నాడని భావించినారు. శ్రుతి, యుక్తి అనుభవములబట్టి చూచినచో విష్ణువు నాలుగుచేతులుగల మానవాకృతి గలవాడు కాదని దృఢమగుచున్నది. ఇట్లుండియు శబ్దజ్ఞానమును అనుసరించి లోకము వికల్పము నొందియున్నది.

2

(41) లక్ష్మీనాథుడు పీతాంబరధారి, పాంచజన్య కౌమోదకీ సుదర్శన ధారియైన విష్ణువు క్షీరసాగరమునలేడా? విశ్వం వేవేష్టి వ్యాప్నోతీతి విష్ణుః విష్ణ్వ్యాప్నోతి. విశ్వం = విష్ణుమును, వేవేష్టి = వ్యాప్నోతి = వ్యాపించియుండు వాడు, ఇతి = కనుక, విష్ణుః = విష్ణువు, సర్వవ్యాపకుడు విష్ణువని అర్థము. ఒకే దేవుడే బ్రహ్మ, విష్ణువు, శివుడు అనెడు పేర్లచే వ్యవహరింపబడునని తైత్తిరీయోపనిషత్తు నందలి మంత్రపుష్పములో విశదముగా నున్నది. ఇటు లుండియూ శబ్దముయొక్క అర్థజ్ఞానమును అనుసరించి అంతఃకరణవృత్తి నాలుగుచేతులు, ఆ చేతులలో ఆయుధములు, శరీరముపై పసుపురంగుబట్ట కలిగిన నీలమేఘశ్యాముడైన ఒక పురుషాకృతిని అంతఃకరణవృత్తి ధరించు చున్నది. కాని అట్టి పురుషుడలేడు. ఇట్లు శబ్దజ్ఞానమును అనుసరించిననూ, ఆ శబ్దజ్ఞాన విషయములేకుండుట వికల్పము. (42) నిద్ర అనగా వివరింపుము? “అభావప్రత్యయాలంబనా వృత్తిర్నిద్రా” అని పతంజలి. భావము = ఉనికి పుట్టుట, అభావము = లేకుండుట పుట్టనిది, ప్రత్యయము = జ్ఞానము, విశ్వాసము, ఆలంబనము = ఆశ్రయము అవలంబనము, అభావ = లేనివస్తువుయొక్క ప్రత్యయ = జ్ఞానమును, ఆలంబనా = అవలంబించియున్న, వృత్తిః = అంతఃకరణ వృత్తి, నిద్రా = నిద్రావృత్తి, లేనివస్తువుయొక్క జ్ఞానమును అవలంబించియున్న అంతఃకరణవృత్తికి నిద్రావృత్తి అనిపేరు. (43) ఇచ్చట జ్ఞానమనగా అర్థమేమి? తెలిసికొనుట అని అర్థము. అంతఃకరణవృత్తి ఏవస్తువుయొక్క ఆకారమును ధరించునో ఆ వస్తుజ్ఞానమే మనకగును. (44) “ఆ వస్తుజ్ఞానమే మనకగును” ఈ వాక్యమును విశదీకరింపుము? ఆ వస్తువునే మనము తెలిసికొందుము. అని భావము. (45) జ్ఞేయమేది? అంతఃకరణవృత్తి ధరించిన ఆకారజ్ఞేయము జ్ఞేయము ననుసరించి జ్ఞానమగుచుండును. (46) నిద్రావృత్తినిగూర్చి

యింకను వివరింపుము? సంభవింపని వస్తువులయొక్క విశ్వాసమును ఆశ్రయించుకొనియున్న అంతఃకరణవృత్తి నిద్రావృత్తి. మన ఎదుటగాని, ప్రపంచమునగాని లేనట్టి వస్తువుల ఆకారమును అవిద్యావృత్తి తనంతకుతానే పరిణామము నొందుచుండును. పరిణామము = మార్పు, ఇట్టి, అవిద్యావృత్తి పరిణామముల ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి ధరించి జ్ఞేయమై విషయమై తోచును. అవిద్యావృత్తియొక్క మార్పులను మాత్రమే అంతఃకరణవృత్తి ధరించుచున్నది. అంతే, ఇచ్చట ఆ వస్తువులులేవు” అనెడు వివేకములేక ఇట్టి జ్ఞేయముల నెఱుగుచు, అట్టి జ్ఞానమునే ఆశ్రయించుకొనియున్న అంతఃకరణవృత్తి నిద్రావృత్తి.

(47) నిద్రావృత్తి అర్థమగుటకు ఒక ఉదాహరణము నివ్వము? స్వప్నములో అవిద్యావృత్తి నొందుచున్న పరిణామములను ధరించిన అంతఃకరణవృత్తియొక్క జ్ఞానమును ఆశ్రయించుకొనియుండుము. మెలకువ వచ్చిన పిమ్మట ఇది కల అనియు వస్తువులేవియు లేవనియు గ్రహింతుము. అట్లే యోగమున గూర్చున్నప్పుడు బహిర్ముఖవృత్తులలో తగుల్కొని ప్రత్యగాత్మను మఱచియుండునపుడు ఆ అవిద్యావృత్తికలలోవలె ఎన్నియో పరిణామముల నొందుచుండును. ఆ పరిణామములయొక్క ఆకారమును అంతఃకరణవృత్తి ధరించి జ్ఞేయమగుచుండును. ఆ జ్ఞేయముల జ్ఞానమే మనకగుచుండును. ఇట్లుండగా ప్రత్యగాత్మ యొక్క జ్ఞానమనెడు మెలకువగలిగినపుడు “ఇదంతా కలవంటిదే. ఊరక భ్రాంతినొందితినే ఛీ! ఇకమీద నా అంతఃకరణవృత్తిని అవిద్యా పరిణామముల ఆకారము నొందనియ్యను. ఈ లేనివస్తు జ్ఞానమును ఆశ్రయింపనీయను” అని భావింతుము. కనుక ఇట్టి నిద్రావృత్తిని బ్రహ్మజ్ఞానమనెడు మెలకువతో జయింపవలెను. (48) బ్రహ్మజ్ఞాన మెపుడగును? మన అంతఃకరణవృత్తి తన్మయమునొంది అంతర్ముఖమై బ్రహ్మకారము నొందినచో బ్రహ్మజ్ఞాన

మగును. (49) స్మృతి వృత్తినిగూర్చి వివరింపుము? స్మరణం స్మృతిః. స్మృత్యానే. స్మరణం = తలంపు, స్మృతిః = స్మృతి, 'స్మ' అనబడు ధాతువు ఆధ్యానమందు వర్తించును. ఆధ్యానము = తలంపు. అనుభవించినవి తలంపునకు వచ్చుట స్మృతి. (50) అంతఃకరణము వృత్తానదశలో నున్నప్పుడు కలుగుచున్న ప్రమాణము, విపర్యయము, వికల్పము, నిద్రా, స్మృతి అనబడు పంచవృత్తులను ఎట్లు జయింపవలయును? అంతఃకరణమును గురుకీలుచే అంతర్ముఖ మొనర్చి బ్రహ్మకారమునొందినచో ఈ బహిర్ముఖ వృత్తులణగిపోవును.

(51) అధిష్ఠాన మనగానేమి? అధితిష్ఠతి అధిష్ఠానమ్. (52) అధి అనెడు సంస్కృత ఉపసర్గకు ఎన్ని అర్థములు? ప్రాక్, ఉపరి, అధికృత్య, ఆధిక్యమ్, అని నాలుగర్థములున్నవి. (53) ప్రాక్ = పూర్వ కాలము, ఉపరి = మీద, అధికృత్య = అధికరించి, అతిశయించి, ఆధిక్యం = అధికత్వము, (54) తిష్ఠతి = ఉండునది. (55) అధిష్ఠానము అనగా విశదీకరింపుము? పూర్వమునందు నుండునది. (56) దేనికంటె ముందుండునది? సృష్టికంటె ముందుండునది. (57) దేనికంటె మీద నుండునది? పృథివ్యాపస్తేజో వాయు రాకాశములనెడు పంచమహా భూతముల మీదను, మహదహంకారావ్యక్త తత్త్వములమీదను. సర్వము కంటె మీదను నుండునది. (58) దేనినిమించి యుండునది? భూమి పూర్ణలేదు. జలము తడువలేదు. అగ్నికాల్చలేదు. వాయువు శుష్కింప జేయలేదు. ఇట్లు సర్వముకంటెను మించియుండునది. (59) దేనికంటె అధికత్వముగలది? బ్రహ్మము తప్ప సమస్తమునూ జడమే. బ్రహ్మమునందే సకల ప్రపంచమును పుట్టి పెరిగిలయమగుచున్నది. జడమైన సకల ప్రపంచమునకు చేతనమిచ్చి కదలునట్లుచేసి తాను కదలక చైతన్యమై యున్నది. సకలమును వెలిగింపజేయుచు తాను స్వయముగా వెలుగు చున్నది. కనుక సకలముకంటె అధికమై యుండునది. (60) సకల ప్రపంచమునకును అధిష్ఠానమేది? బ్రహ్మము. (61) కారణమేమి? అధిష్ఠాన

శబ్దమునకు సంబంధించిన నాలుగర్థములును బ్రహ్మమునందే వర్తించుచున్నవి. బ్రహ్మముతప్ప ఇకనేదియు అధిష్ఠానశబ్దమునకు అర్థమైనదిలేదు.

(62) సర్వవ్యాపకమైన బ్రహ్మము నాలోగూడ నుండవలెను గదా!! నాలో అధిష్ఠానవస్తువేది? స్థూలసూక్ష్మశరీరములు నేననెడు దృష్టితో ఈ ప్రశ్న పుట్టినది. కనుక ఇదే దృష్టితో జవాబు చెప్పుచున్నాను. నీవు పుట్టక ముందున్నది. యోగనిద్రయందు నీవు లేనపుడును ఉండుటచే నీపైన యున్నది. నీవు జడముగానున్నావు జడమైన నిన్ను చైతన్యవంతునిగా జేసి తాను చైతన్యమై నీకంటెగొప్పతనముతో కూడియున్నది. నీవు ఎంత పోరాడినను చంపలేవు కనుక నీకు మించియున్నది. ఇన్ని హేతువులచే నీలోని దేవుడైన ప్రత్యగాత్మయే నీకు అధిష్ఠానము. (63) అధిష్ఠాన జ్ఞానమనగా నేమి? అధిష్ఠానమును దెలిసికొనుట. (64) అధిష్ఠాన జ్ఞాన మెప్పుడగును? అంతఃకరణ వృత్తి అంతర్ముఖమై బ్రహ్మకారమునొందినప్పుడు (66) అంతర్ముఖ వృత్తిచే తెలియబడు వస్తువు ప్రత్యగాత్మ అని చెప్పవచ్చునా? అంతర్ముఖవృత్తియందు విక్షేపము లేనందున ఆవరణ భంగమైనది. అప్పుడు ప్రత్యగాత్మ స్వయముగా ప్రకాశించును. అంతే, అంతర్ముఖవృత్తివలన ఆవరణ భంగమగుటచే పెద్దలు అంతర్ముఖవృత్తికి విషయము ప్రత్యగాత్మ అని ఊరక వినోదార్థముగా చెప్పుకొనుచున్నారు. ఆవరణభంగమగుటయే అంతర్ముఖ వృత్తికి ప్రయోజనము (67) విక్షేపమనగానేమి? అంతఃకరణము యొక్క చలనము. (68) ఆవరణమనగానేమి? మూత. (69) బ్రహ్మమున కెన్ని ఆవరణములున్నవి? భూమి, నీరు, అగ్ని, గాలి, ఆకాశము, అహంకార తత్త్వము, మహత్తత్త్వము, అవ్యక్తతత్త్వము అనబడు నియ్యోనిమిది ఆవరణము లచే మూయబడియున్నది. (70) అహంకారతత్త్వము వ్యష్టియందేదిగా నున్నది? మనస్సు.

(71) మహత్తత్వము వ్యష్టియందేది? బుద్ధి. (72) అవ్యక్తతత్వము మనలోనేది? అవిద్య. (73) సమష్టి మనస్సు అహంకారతత్వము. సమష్టి బుద్ధి మహత్తత్వము, సమష్టిజ్ఞానము అవ్యక్త తత్వము. (74) బ్రహ్మమును కనుగొనవలెననినచో నియ్యేనిమిది మూతలను తొలగింపజేసికొనవలెను గదా!! తొలగించుట ఎట్లు? సమష్టిలోని అష్టావరణ ములను తొలగించుకొన వలసినపనిలేదు. మనలోని పంచభూత నిర్మితమైన స్థూలశరీర చలనమును మనోబుద్ధుల చలనమును అంతర్ముఖ వృత్తితో అణచివేసినచో మనలోని దేవుడైన ప్రత్యగాత్మ గోచరమగును అప్పుడు అంతఃకరణవృత్తి బ్రహ్మకార మగును. బ్రహ్మకారాంతఃకరణ వృత్తిచే బ్రహ్మజ్ఞానమగును బ్రహ్మజ్ఞానముచే అవిద్యఅనబడు ఎనిమిదవ మూత తొలగును. మనలోని దేవుని తెలిసికొన్నచో అదే దేవుడే సర్వత్ర నున్నందున బ్రహ్మమును తెలిసికొన్నట్లే అగుచున్నది. బ్రహ్మమును తెలిసికొనుటకే బ్రహ్మజ్ఞానమని పేరు. (75) మిథ్య అనగా నేమి? సదసద్విలక్షణము. (76) సత్ అనగానేమి? త్రికాలాబాధ్యము. త్రికాలా+అబాధ్యము = త్రికాలాబాధ్యము = మూడు కాలములందును బాధింపదగనిది. (77) త్రికాలాబాధ్య వస్తువేది? బ్రహ్మము, పరమాత్మ, ప్రత్యగాత్మ. (78) అసత్ అనగానేమి? బొత్తిగాలేనిది. (79) వేదాంత గ్రంథములో అసత్పదార్థములని వేనిని చెప్పినారు? వంధ్యాపుత్రుడు, శశవిషాణము, గగనారవిందము. (80) వంధ్యా = గొడ్రాలు, పుత్రుడు = కొమారుడు, శశము = కుందేలు, విషాణము = కొమ్ము, గగనము = ఆకాశము, అరవిందము = కమలము, వంధ్యాపుత్రుడు లేచుట కూడ బొత్తిగాలేవు కనుక ఇవి అసత్పదార్థములు. (81) విలక్షణ మనగానేమి? విరుద్ధ లక్షణము. (82) రాత్రిXపగలు, శీతముXఉష్ణము, సుఖముXదుఃఖము, మానముX అవమానము, ఇవి ఒకదానికొకటి విలక్షణములై యున్నవి. (83) సదసద్విలక్షణమనగా అర్థమేమి? విశదీకరింపుము? శుక్తి = ముత్యపుచిప్ప,

రజతము = వెండి, శుక్తియందు తోచిన రజతము సద్వస్తువనినచో అది మూడు కాలములందును అబాధ్యమై యుండవలెను, శుక్తిజ్ఞానమైన వెంటనే బాధింపబడుచున్నది. కనుక సద్వస్తువుగాదు, శుక్తియందుదోచిన రజతము అసద్వస్తువనినచో వంధ్యా పుత్రాదులవలె తోచకనే యుండవలెను. తోచుచున్నది గనుక అసద్వస్తువునూ కాదు. ఇట్లు సదసత్తలకు విలక్షణమైన శుక్తి రజతాదులు మిథ్యాపదార్థములు. (83ఎ) సదసద్విలక్షణమనగానేమి జ్ఞాపకముంచుకొన వలెను? త్రికాలాబాధ్య వస్తువునుగాక, బొత్తిగా లేనిదియూ గాక బాధ్య యోగ్యమైయున్న వస్తువని జ్ఞాపకముంచుకొనుము. సత్+అసత్ = సదసత్.

3

(84) సత్తయనగానేమి? ఉండుట. (85) వేదాంతగ్రంథములందు ఎన్ని సత్తలనుగూర్చి వ్రాయబడినది? త్రివిధసత్తలనుగూర్చి. (86) అవి ఏవి? వ్యవహారసత్త. ప్రాతిభాసికసత్త. పారమార్థికసత్త. (87) వ్యవహారసత్త యేది? బ్రహ్మజ్ఞానము లేక ఏ పదార్థమునకు బాధగానేరదో బ్రహ్మజ్ఞానము చేతనే బాధయగునో ఆ పదార్థమందు వ్యవహారసత్త చెప్పవలయును. (88) వ్యవహారసత్త దేనియందుగలదు? ఈశ్వరసృష్టియందు కలదు. (89) ఈశ్వర సృష్ట పదార్థములేవి? ప్రాణికోట్ల దేహములు, ఇంద్రియములు, వృక్షములు, పర్వతములు, నదులు, సూర్యచంద్రాదులు. (90) నాశనమునకును బాధకును బేధమేమి? దేహము మరణించుట నాశనము. యోగమున అంతర్ముఖవృత్తితో బ్రహ్మజ్ఞానమైనపుడు దేహము మిథ్యయని నిశ్చయమగుట. బాధ తన స్వరూప మైన ప్రత్యగాత్మయొక్క అపరోక్షజ్ఞానముచే శరీరము మిథ్యయని నిశ్చయ మగుటయే బాధ. ఇట్లే బ్రహ్మముయొక్క అపరోక్షజ్ఞాన మైనపుడు ఈశ్వరసృష్టి యంతయు మిథ్యయని నిశ్చయమగుటయే బాధ.

(91) బ్రహ్మజ్ఞానము లేకున్ననూ ఈశ్వరసృష్టి బాధింపబడదా? అంతఃకరణవృత్తి బ్రహ్మకారమై, బ్రహ్మమున లీనమైనప్పుడేమియుతోచదు. తానుగూడలేనట్లే అనుభవమగును. మరల కొంతసేపటికి అభిమానము, సంకల్పము, శ్వాస, ఉత్పన్నమగును. ఇట్టి బ్రహ్మనుభవముగల మహాత్ములకే ఈశ్వరసృష్టియైన ప్రపంచముగూడ బాధ్యవస్తువే అని గోచరించును. బ్రహ్మజ్ఞానములేని వారికి ఈశ్వరసృష్ట పదార్థములు బాధ్యవస్తువులని అనుభవముకాదు. బ్రహ్మజ్ఞానానంతరమే ఈశ్వరసృష్టి బాధ్యమని అనుభవము లోనికి వచ్చును. (92) బ్రహ్మజ్ఞానము లేనివారి వ్యవహారమెట్లుండును? ఈశ్వరసృష్టి స్థూలసూక్ష్మములే నేననుకొని నేను పుట్టినాను. ఇకముందు మరణింతును, ఇహమునందును పరమునందును నాకు దుఃఖములే యున్నవి. ఈ మొదలైన వ్యవహారముల నొనర్చుచుందురు. (93) ప్రాతిభాసిక సత్త అనగానేమి? ప్రతీతికాలమందు మాత్రమే ఉనికి గలది. (94) ప్రాతిభాసిక సత్తకు బాధ ఎప్పుడు కలుగును? బ్రహ్మజ్ఞానములేకయు దీనికి బాధయగును. (95) ఎట్లు? శుక్తి జ్ఞానముచే రజతబాధ యగును. అట్లే రజ్జుజ్ఞానముచే సర్పమును, స్థాణుజ్ఞానముచే పురుషుడును, గగనజ్ఞానముచే నీలత్వమును బాధింపబడుచున్నవి. (96) ప్రతీతి = ఎఱుక. (97) తోపిక సమయమునందు మాత్రమే యుండునది ప్రాతిభాసికము. ఎఱుకగలుగని సమయములో లేనిది. (98) స్థాణువు = కొమ్మలులేనిచెట్టు. (99) పారమార్థిక సత్త అనగానేమి? త్రికాలాబాధ్య వస్తువు. ఇట్టిది చైతన్య బ్రహ్మము. (100) రజ్జుసర్పాదులను, స్వప్న పదార్థములును ప్రాతిభాసికసత్త గలవి, ఈశ్వరసృష్ట పదార్థములు వ్యవహార సత్తగలవి. ఒక్క చైతన్యము మాత్రమే పరమార్థ సత్త గలది. (101) భాసము = ప్రకాశము, భానము = కనబడుట, ప్రకాశించుట, 'అవ'అనెడు ఉపసర్గ నికృష్టము = అధమము అనెడు అర్థముగలది. అవభాసము = అధమమైన ప్రకాశము. సమాన సత్తగలవి సమసత్తలు. సమానముగా లేని సత్తగలవి విషమసత్తలు.

(102) వేదాంత గ్రంథములలో “ప్రకాశించెను” అనెడు పదమునకు అర్థమేమి? తెలిసెను అని అర్థము. ఇట్లే ప్రకాశమయ్యెను = తెలిసెను. ప్రకాశింపజేసెను = తెలియజేసెను, ప్రకాశము కాలేదు = తెలియలేదు అని గ్రహింపవలెను. (103) మిథ్యావస్తువుయొక్క జ్ఞానమున కేమి పేరు? భ్రాంతిజ్ఞానమని పేరు. (104) ఏదేది కలిసి అధ్యాస? మిథ్యా వస్తువును, భ్రాంతిజ్ఞానమును జేరి అధ్యాస. (105) మిథ్యావస్తువు దేనికి విషయము? భ్రాంతిజ్ఞానమునకు విషయము. (106) దేనిని అధ్యాస మందురు? అధిష్ఠానముకన్న విషమసత్తగల అవభాసమును అధ్యాస మందురు. (107) అధిష్ఠానమైన శుక్తి ఏ సత్తగలది? వ్యావహారిక సత్తగలది. (108) శుక్తి యందుతోచిన రజతమేసత్తగలది? ప్రాతిభాసికసత్తగలది. (109) శుక్తి రజతము ఇవి సమసత్తలా? కాదు. మిషమసత్తలు. (110) శుక్తిరజతముగా తెలిసికొన్నప్పుడు శుక్తి ఎట్లు భాసిల్లినది? అవభాసమైనది. (111) శుక్తి భాసమైనదా? భాసమానమైనచో శుక్తి శుక్తిగానే తెలియబడు చుండెను. శుక్తియొక్క అధమ ప్రకాశము వెండి. (112) అధిష్ఠానమైన శుక్తి కంటె విషమసత్తగా అవభాసిల్లిన వెండియు, రజతజ్ఞానమునుజేరి అధ్యాస. (113) తన అభావముయొక్క అధికరణమందు ఏ అవభాసము గలదో దానిని అధ్యాసమందురు. (114) అధిష్ఠానమగు రజ్జువు తాను ప్రకాశించెనా? రవచీకటిలో రజ్జువు ప్రకాశింపలేదు. (115) రజ్జువుగా ప్రకాశించినచో ఏ రూపము ప్రకాశించినట్లగును? విశేషరూపము ప్రకాశించి నట్లగును. (116) రజ్జువు యథార్థముగా ప్రకాశింపక ఊరక ఆకారము మాత్రమే ప్రకాశించినచో ఎట్లు ప్రకాశించెనని శాస్త్రములందు చెప్పినారు? సామాన్యకారము ప్రకాశించెనని శాస్త్రములందున్నది. (117) ఏది భాస మగును? విశేషరూపము. (118) అవభాసమేదియగును? సామాన్యకారము.

(119) అధికరణము = ఆధారము. (120) రజ్జువు యొక్క విశేషరూపము

అధిష్ఠానము. (121) రజ్జువుయొక్క సామాన్య రూపము అధికరణము. (122) తన అభావముయొక్క అధికరణమనగా నేమి? అధిష్ఠానమైన రజ్జువు తాను కనబడని ఆధారమైన సామాన్యకారము. (123) తన అభావము యొక్క అధికరణమునందలి అవభాసమేది? సామాన్యకారమునందు అధమముగా ప్రకాశించిన సర్పము. సర్పజ్ఞానము. (124) తన అభావము యొక్క అధికరణమునందు ఏ అభాసము గలదో దానిని అధ్యాసమందురు. ఈవాక్యముయొక్క అర్థమేమి? అధిష్ఠానమైన రజ్జువు తన ప్రకాశముగాని సమయమున కనబడిన సామాన్యకారమగు అధికరణమునందు నీచముగా ప్రకాశించిన మిథ్యావస్తువు సర్పమును, మిథ్యావస్తువు నెఱిగెడు భ్రాంతి జ్ఞానమునుజేరి అధ్యాసని అర్థము. (125) మిథ్యాపదార్థమున కింకొకపేరు చెప్పుము? అనిర్వచనీయ పదార్థము. (126) అర్థము = విషయము. (127) భ్రాంతి జ్ఞానముయొక్క సర్పము. (128) మిథ్యావస్తువు అర్థాధ్యాస. (129) విషయమగు మిథ్యావిషయమేది? మిథ్యావస్తువును తెలిసికొన్న జ్ఞానమేది? భ్రాంతిజ్ఞానము. (130) భ్రాంతిజ్ఞానమే జ్ఞానాధ్యాస. (131) అర్థాధ్యాస మెన్నివిధములు? స్వరూపాధ్యాసము, సంసర్గాధ్యాసము అని రెండు విధములు. (132) స్వరూపము = తనరూపము, సంసర్గము = సంబంధము, చేరిక. (133) స్వరూపాధ్యాస లక్షణము చెప్పుము? ఏ పదార్థము యొక్క స్వరూపము అనిర్వచనీయముగా పుట్టుచున్నదో దానిని స్వరూపాధ్యాస మందురు.

(134) స్వరూపాధ్యాసమును ఉదాహరించుము? శుక్తియందు రజితము స్వరూపతః అనిర్వచనీయము పుట్టుచున్నది. ఇట్లు శుక్తియందు వెండి తన రూపమువలన అనిర్వచనీయముగా పుట్టుచున్నది. ఇట్లే రజ్జు సర్పము, దారుపురుషుడు, మృగతృష్ణికాజలము, గగనమునందు నీలత ఇవి అన్నియు స్వరూపాధ్యాసములే. దారువు = కొయ్య, (135) సంసర్గాధ్యాస

లక్షణము చెప్పుము? ఏ పదార్థముయొక్క స్వరూపము పూర్వసిద్ధమే ఉన్నది. ఆ పదార్థము పారమార్థికమైనాసరే, వ్యావహారికమైనా సరే, అయిననూ ఆ పదార్థముయొక్క సంబంధము మాత్రమే అనిర్వచనీయము పుట్టుచున్నది. దానిని సంసర్గాధ్యాసమందురు. (136) సంసర్గాధ్యాసము అర్థమగునట్లుగా బోధింపుము? (137) దాసాని పుష్పముయొక్క రంగు ఎట్లున్నది? ఎఱుపు. (138) స్ఫటికపు రంగుఏది? తెలుపు. (139) ఈ రెండువస్తువులను ఒకచోట నుంచుము. (140) ఇప్పుడు స్ఫటికము ఎట్లు కనబడుచున్నది? ఎఱుని స్ఫటికముగా కనబడుచున్నది. (141) దాసాని పుష్పము, స్ఫటికము ఇవి ఏసత్తగలవి? వ్యావహారిక సత్తగలవి. (142) వస్తువులొక దానియందొకటి తోచుచున్నవా? లేదు. (143) మఱి ఏది తోచినది? పుష్పముయొక్క ఎఱుతనము మాత్రము స్ఫటికమునందధ్యాసమైనది. (144) ఇట్లు పదార్థముల స్వరూపము అనిర్వచనీయముగా పుట్టక పదార్థముల సంబంధము మాత్రము అనిర్వచనీయముగా పుట్టినచో సంసర్గాధ్యాసము. (145) సంసర్గాధ్యాసమున కింకొక ఉదాహరణ మివ్వుము? ముఖమును అద్దమును వ్యావహారికముగా పూర్వసిద్ధములై యున్నవి. ఆ రెండు వస్తువులకు పరస్పరము సంబంధములేదు.

అనగా దర్పణము నందు ముఖము, ముఖము నందు దర్పణముగాని అధ్యాస కానేరదు కాని దర్పణమునందు ముఖముయొక్క ప్రతిబింబరూప సంబంధము మాత్రమే ప్రతీతియగుచున్నది. ఇట్లు సంబంధము మాత్రమే అనిర్వచనీయముగా పుట్టుటకు సంసర్గాధ్యాసమనిపేరు.

(146) అర్థాధ్యాస యింకను ఎన్ని భేదములు గలదిగా నున్నది? స్వరూపాధ్యాస సంసర్గాధ్యాసములలో ఆరు భేదములున్నవి. (147) అవి ఏవి? కేవలసంబంధా ధ్యాసము, సంబంధసహ సంబంధియొక్క అధ్యాసము,

కేవల ధర్మాధ్యాసము, ధర్మసహిత ధర్మయొక్క అధ్యాసము, అన్యోన్యాధ్యాసము, అన్యతరా ధ్యాసము అని ఆరు విధములు. (148) కేవలసంబంధాధ్యాసమేది? సంసర్గాధ్యాసమే కేవలసంబంధాధ్యాసము. (149) నాలో అధిష్ఠానము ప్రత్యగాత్మయని ముందు బోధించినారు, స్వరూపాధ్యాసమును నాలో వివరింపుము? అధిష్ఠానముచే బాధయగుటకు యోగ్యమైన వస్తువు అధిష్ఠానమునందు స్వరూపముచే అధ్యస్తమగుచున్నది. అధిష్ఠానమైన ప్రత్యగాత్మజ్ఞానముచే స్థూలసూక్ష్మ దేహదులన్నియు బాధితములగుచున్నవి. నేను అనెడు అభిమానము గూడ బాధింపబడుచున్నది. ప్రత్యగాత్మయొక్క అజ్ఞానముచే ప్రత్యగాత్మయందు స్థూలసూక్ష్మదేహముల స్వరూపము అధ్యాసమగుచున్నది. ఇదే స్వరూపాధ్యాస. (150) సంసర్గాధ్యాసమును వివరింపుము? ప్రత్యగాత్మ పరమార్థసత్త గలది. సూక్ష్మశరీరము వ్యవహారసత్త గలది. సూక్ష్మశరీరము నందు ప్రత్యగాత్మ లక్షణములైన చిదానందము లధ్యస్తమగుచున్నవి. అందువలన సూక్ష్మశరీరము చైతన్యమువలెను, ఆనంద స్వరూపిగను దోచుచున్నది. ఇట్లు స్వరూపము అధ్యాసము గాకుండా సంబంధము మాత్రమే అధ్యాసయగుట సంబంధాధ్యాస.

4

(151) స్వరూపాధ్యాసలోని స్థూలసూక్ష్మములే సత్తాగలవి? ప్రాతిభాసిక సత్తాగలవి. (152) ఈశ్వరసృష్ట స్థూలసూక్ష్మములు స్వరూపాధ్యాసమున తోచవా? ఇవి వ్యావహారికసత్తా గలవి కనుక తోచవు. (153) తాదాత్మ్య మనగానేమి? అభేదముగా కలుగు అనుభవము. (154) సంబంధసహ సంబంధ్యధ్యాసమేది? ఆత్మయందు అనాత్మయొక్క సంబంధమును అనాత్మయొక్క స్వరూపమును అధ్యస్తమగుటయే సంబంధ సహసంబంధ్య ధ్యాస. (155) వివరింపుము? పరమార్థ సత్తగలది ప్రత్యగాత్మ, ఆనందము,

అద్వైతము ప్రత్యగాత్మ లక్షణములు. దుఃఖము, ద్వైతము అనాత్మలక్షణములు ఇట్లుండియు వ్యవహారమునందు ప్రత్యగాత్మయే ద్వైతముగాను, దుఃఖవంతము గాను తోచుచున్నది. ప్రత్యగాత్మయందు అనాత్మలక్షణములు తాదాత్మ్య సంబంధము నొందుటవలన ప్రత్యగాత్మయగు తాను బ్రహ్మముకన్న భిన్నుడ ననియు, దుఃఖించుచున్నాను కనుక దుఃఖిననియు వ్యవహరించు చున్నాడు. ఇది అనాత్మలక్షణ సంబంధము ప్రత్యగాత్మ యందధ్యస్తమైనందున తోచినది. అనాత్మయొక్క సంబంధమే గాక అనాత్మయొక్క స్వరూపముగూడ అధ్యస్తమగుచున్నది. ఎట్లనగా తాను ప్రత్యగాత్మయై యుండియు తన స్వరూపము మఱుగుపడి స్థూలసూక్ష్మములైన అనాత్మయే తోచుటవలన స్థూలసూక్ష్మములే తానని భ్రాంతిగలుగుచున్నది. ఇది ప్రత్యగాత్మయందు తోచిన అనాత్మయొక్క స్వరూపాధ్యాస. ఇట్లు అనాత్మ లక్షణములయొక్క సంబంధమును అనాత్మయొక్క స్వరూపమును ప్రత్యగాత్మయందధ్యస్తమగుట సంబంధసహ సంబంధ్యాస. (156) సంబంధసహ సంబంధ్యాసలోని స్థూలసూక్ష్మములగు అనాత్మ ఏసత్తాగలది? ప్రాతిభాసిక సత్తాగలది. అనాత్మ తన సంబంధముతోకూడా తాను ప్రత్యగాత్మ యందధ్యస్తమగుటయే సంబంధ సహసంబంధ్యాస. (157) కేవల ధర్మాధ్యాసమును వివరింపుము? స్థూలదేహము ఎఱ్ఱగానూ, నల్లగానూ, పొట్టిగానూ, పలచనగానూ, వృద్ధత్వము గానూ, బాల్యత్వముగానూ ఉన్నచో ఈ దేహధర్మములు ప్రత్యగాత్మయందధ్యస్తమై నేను ఎఱ్ఱగా, నల్లగా, పొట్టిగా, పలచనగా, వృద్ధుడనుగా బాలుడనుగా నున్నానని భ్రాంతిగలుగును. ఇట్లే ఇంద్రియ ధర్మములు ప్రత్యగాత్మ యగు తనయందధ్యస్తమగుటచే నేను చూచితిని. రుచిని గ్రహించితిని, వింటిని, వాసన గ్రహించితిని, నడచితిని, అని భ్రాంతి గలుగును. ఇట్లు దేహేంద్రియ ధర్మములయొక్క స్వరూపములు ప్రత్యగాత్మ యైన తనయందధ్యస్త మగుటయే కేవలధర్మాధ్యాస. (158) ధర్మసహిత ధర్మయొక్క అధ్యాసమును వివరింపుము?